

*Логінова Н. М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та
криміналістики НА ДПС України
імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький)*

*Кашиперук С. Г., викладач кафедри кримінального
процесу та криміналістики НА ДПС України
імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький)*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ-ПРИКОРДОННИКІВ З УРАХУВАННЯМ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ЇХ ПРАВОСВІДОМОСТІ

У статті розглянуто особливості правового виховання та формування правосвідомості курсантів-прикордонників, представлено мету, форми та методи правового виховання курсантів з урахуванням рівня сформованості їх правосвідомості.

Ключові слова: курсант-прикордонник, правове виховання, правосвідомість, формування.

В статье рассмотрены особенности правового воспитания и формирования правосознания курсантов-пограничников, представлена цель, формы и методы правового воспитания курсантов с учетом уровня сформированности их правосознания.

Ключевые слова: правовое воспитание, правосознание, курсант-пограничник, формирование.

The peculiarities of border-guard cadets legal training have been characterized in the article; the aim, forms and methods of cadets legal training due to the level of their legal consciousness formation have been presented in the article.

Key words: legal training, legal consciousness, border-guard cadet, formation.

Оперативно-службова діяльність персоналу Державної прикордонної служби України постійно вимагає вдосконалення всіх форм організаторської і виховної роботи, у тому числі підвищення ефективності правового виховання особового складу, правосвідомості військовослужбовців, їх правової культури, неухильного дотримання ними вимог законодавства, кваліфікованого його забезпечення.

Правове виховання не можна звести до кримінальної проблематики й ознайомлення з Кримінальним кодексом. У зв'язку з цим стає необхідним виявлення аксіологічного аспекту права, звернення до невикористаного арсеналу права, переорієнтація правового виховання на актуальні завдання виховання правосвідомості, на навчання курсантів-прикордонників умілому користуванню такими ознаками права, як рівність, свобода, справедливість.

До проблем правового виховання слід віднести:

- проблеми змісту правового виховання і його ролі в механізмі формування суспільної групової та індивідуальної правосвідомості;

- співвідношення виховання з іншими суб'єктивними й об'єктивними чинниками, що впливають на правосвідомість;

- установлення місця правового виховання у всій системі виховання, взаємозв'язків його з іншими напрямками виховання.

Різноманітні проблемні аспекти формування правосвідомості у майбутніх фахівців під час правового виховання розглядали у своїх працях науковці П. В. Макушев [1], В. І. Мірошніченко [5], В. В. Мухін [2], В. В. Райко [3], М. М. Поліщук [5], С. С. Сливка [4], В. І. Царенко [5] та ін.

Метою статті є визначення заходів спрямованих на здійснення правового виховання курсантів-прикордонників з урахуванням рівня сформованості їх правосвідомості.

Правове виховання володіє власною самостійністю. Воно формує у курсантів специфічну форму свідомості – правосвідомість, здійснює розвиток звичок правомірної поведінки, спираючись на державно-правові акти, що вимагають беззаперечного їх виконання. Якісна своєрідність і складність правового виховання обумовлюють необхідність системного підходу до нього, визначення і створення системних зв'язків.

Соціально-правові питання

Розуміння правового виховання як цілеспрямованої діяльності не відривається від об'єктивної основи – соціальних умов. Будучи частиною процесу формування особи і відбуваючись в конкретних умовах об'єктивної дійсності, які впливають на її формування, правове виховання може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо воно будується з урахуванням впливу цих умов на правосвідомість курсантів і їх груп. Розуміння правового виховання як спеціальної діяльності, з урахуванням розробки його форм і методів, повинно одночасно сприяти конкретному врахуванню чинників об'єктивної дійсності, що впливають на формування правосвідомості, а також детальному ранжируванню їх за ступенем впливу, оскільки ці чинники значною мірою визначають вибір відповідних форм правовиховної роботи.

Правове виховання курсантів обумовлене особливостями навчання в НАДПСУ і специфікою майбутньої служби офіцерів-прикордонників. Правове виховання курсантів-прикордонників – це систематична виховна діяльність, спрямована на формування у них правосвідомості, етично-правових переконань, системи правовідносин, звичок правомірної поведінки й неухильного виконання вимог законів і військових статутів. Мета правового виховання розглядається як перетворення зовнішніх нормативно-правових вимог у внутрішні потреби й погляди особистості офіцера, соціально-правові цінності – в особистісні ціннісно-правові якості майбутнього офіцера.

Кінцевою метою правового виховання прикордонника є:

- підвищення правової свідомості, правової культури;
- неухильне дотримання вимог законодавства та кваліфікованого його застосування під час виконання завдань з охорони державного кордону України;
- формування особистості курсанта-прикордонника, який глибоко усвідомлює державну незалежність і призначення Державної прикордонної служби України у справі забезпечення безпеки держави, своє місце і громадську позицію у цій справі, формування ясного розуміння ним правової

основи держави, поваги до її законів і безумовне їх дотримання.

На наш погляд, завданнями правового виховання курсантів-прикордонників є:

- набуття необхідного оптимального рівня правових знань;
- формування поваги до права, матеріальних і культурних цінностей, які охороняє право і законодавство;
- формування правових умінь, навичок правомірної поведінки і діяльності;
- створення обстановки законності нетерпимості до правопорушень та запобігання порушенням військової дисципліни;
- виховання поваги до правоохоронних органів та фаху прикордонника як охоронця державного кордону, суверенітету і незалежності України.

Особливостями правового виховання є проблеми виховної ролі самого права, а також проблеми дії правоохоронної і правовиконавчої діяльності державних органів і суспільних організацій на процес формування правосвідомості. Проте ядро правового виховання, на нашу думку, складає науково обґрунтована методологія і методика цілеспрямованої дії на правосвідомість з метою формування правомірної поведінки індивідів і їх груп. Розглядаючи правове виховання як цілеспрямовану діяльність, очевидним стає, що розробка ефективних методів і прийомів цієї діяльності є вельми важливою проблемою. Саме це визначає специфіку правових наукових знань, їх самостійне значення, яке повинне стати критерієм підходу й відбору до змісту й організації правового виховання.

Значну увагу в процесі правого виховання особистості слід приділяти вихованню курсантів на народних звичаях та традиціях. Оскільки традиції акумулюють соціальний досвід, то вони, відповідно, виступають для особистості системою соціальних установок та ціннісних орієнтацій. Формування духовних якостей забезпечується залученням особистості до цілеспрямованої діяльності через систему звичаїв, які конкретизують кожен традицію. Звичаї передають конкретні зразки позитивної поведінки в різних життєвих ситуаціях і таким чином сприяють формуванню правосвідомості. Суттєвим фактором, що впливає на формування

правосвідомості особистості, є аналіз оперативно-службової діяльності прикордонників.

Під час правового виховання є необхідним комплексне вирішення цілого ряду соціальних, педагогічних і психологічних проблем. Необхідно, щоб курсантами займалися одночасно науково-педагогічний та командний склад для здійснення комплексного виховного впливу. Велике значення має також виховання правосвідомості курсанта, нормальний розвиток його емоційно-вольової сфери. У курсанта слід виховувати альтруїзм. Він повинен усвідомлювати себе членом колективу, що має обов'язки перед ним.

Під час правового виховання необхідно спочатку зруйнувати набуті негативні стереотипи поведінки. Разом з тим, слід виховувати здатність курсантів працювати над собою, а потім перетворювати цю здатність на потребу, яка повинна стати домінуючою. Починаючи роботу з курсантом, треба в ньому самому формувати установку на виправлення: переробку власної особистості через самовиховання. При цьому слід виходити з оптимістичного прогнозу, що в кожному курсанті можна знайти велику кількість позитивних якостей. Спираючись на ці позитивні якості, можна приступити до формування правосвідомої особистості.

Знання загальнотеоретичних положень юридичної науки офіцерами-прикордонниками має важливе значення для правового вирішення проблем, які існують на державному кордоні України. Мета правової освіти курсантів полягає у формуванні високого рівня правосвідомості, що забезпечує єдність правових переконань, навичок правомірної поведінки у всіх сферах діяльності випускників. Правову освіту серед курсантів зорієнтовано на майбутню професійну діяльність. Для формування правосвідомості це має важливе значення, оскільки для офіцера-прикордонника правові знання – це основа професійних знань, а розуміння значення правового регулювання, необхідності найсуворішого дотримання законності при здійсненні спеціальних функцій – їх результат.

Організація правового виховання у ДПСУ, крім визначення цілей, передбачає планування. Постановка мети та планування – невід'ємні один від одного процеси.

Неможливо планувати, не з'ясовуючи цілі, а без плану їх реалізації вони мало що означають.

Безперервна робота з правового виховання сприяє формуванню правосвідомості курсантів-прикордонників. Для забезпечення безперервності суб'єктам правового виховання пропонується удосконалювати й широко застосовувати такі активні форми роботи, як "круглі столи", диспути, читацькі конференції, тематичні вечори, консультації, вечори запитань та відповідей, дні відкритого листа, обговорення матеріалів періодики та ін. В інтересах підвищення якості інформування особового складу слід повніше використовувати можливості засобів масової інформації телебачення, радіо, відеотехніку, технічні засоби пропаганди та стінні газети.

На нашу думку, об'єктом правового виховання курсантів-прикордонників у НАДПСУ є професійна правосвідомість цієї категорії прикордонників. Вона має забезпечити належне та свідоме виконання курсантами в майбутньому обов'язків з охорони державного кордону України і їх військову дисципліну, яка, у свою чергу, згідно зі ст. 2 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України ґрунтується на усвідомлені військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі.

В. В. Мухін у своєму дослідженні звертає увагу на те, що плідним у науковому плані є дослідження правосвідомості не тільки як пасивної форми сприйняття, опанування, відбиття правової дійсності, а й як суб'єктивного творчого мислення, умови її існування й розвитку. Правосвідомість може виступати самостійним правозумовлюючим і правоутворюючим чинником, який здатен повноцінно конкурувати з економічною, релігійною, політичною та іншими детермінаціями.

Правосвідомість визначається як різновид свідомості, спрямований на усвідомлення (сприйняття) минулого існуючого, або бажаного права в усьому багатоманітні його проявів, який служить суб'єктивною основою права, умовою можливості його буття, самостійним чинником його існування й розвитку [2, с. 103].

На думку Л. В. Макушева, професійна правосвідомість дільничних інспекторів міліції визначається їх соціально-правовими функціями, особливостями правозастосовної і правовиховної діяльності, наявністю етичної системи професійних поглядів, установок, ціннісних орієнтацій. Особливості правосвідомості дільничних інспекторів міліції обумовлені специфікою їх службової діяльності, зокрема безпосереднім впливом суспільно-правового буття в усій його складності та неоднозначності.

Розвиток правової свідомості дільничних інспекторів міліції детермінується комплексом об'єктивних та суб'єктивних чинників, причому вирішальне значення мають обґрунтовані їх, розставлення, виховання і зростання професіоналізму [1, с. 183].

Як вважає Л. В. Макушев, професійна правосвідомість – це цілісний, системний, практично спрямований, нормативно детермінований спосіб пізнання правової дійсності й активного впливу на неї, що забезпечує функціонування й розвиток правопорядку, суб'єктом якого виступають особи, які мають спеціальну юридичну освіту і професійно займаються юридичною практикою [1, с. 104].

Неможливо сформувати правосвідомість особистості, якщо не забезпечити виховання духовної культури людини і, в першу чергу, – моральності і відповідних мотиваційних орієнтирів, які забезпечують правосвідомість курсанта.

Отже, формування правосвідомості є складним процесом. На нього діє цілий комплекс різних чинників навчально-виховного процесу НАДПСУ. Цей процес пов'язаний з подоланням суперечностей, обумовлених суб'єктивним характером індивідуальної свідомості об'єктивної правової дійсності, у тому числі оцінок, установок тощо, що склалися у особистості. Це, у свою чергу, ускладнює вимірювання рівня розвитку правосвідомості, виявлення тих позитивних зсувів, які відбуваються в правовій свідомості завдяки правовиховній діяльності.

Дослідно-експериментальна робота дала можливість виділити кілька рівнів правової свідомості: когнітивний, діяльнісний і аналітичний. Необхідно зазначити, що виділення різних рівнів

правової свідомості не означає того, що в реальній, живій правовій дійсності вони ізольовані один від одного і не контактують між собою.

Особливістю когнітивного рівня правосвідомості є те, що він обмежений повсякденними рамками життя людей при їх зіткненні з правовими явищами. Повсякденна правова свідомість реалізується людьми, які у своїй діяльності керуються правовими почуттями, правовими навичками, правовими звичками і несистематично набутими правовими знаннями. Повсякденний рівень правосвідомості формується засобами масової інформації, літературою, кіно тощо. Самі по собі телебачення, преса, радіо не мають відношення до правосвідомості, але своїми засобами вони постійно її поповнюють.

Діяльнісний рівень правової свідомості сформований в осіб, які безпосередньо займаються правоохоронною діяльністю. Цьому рівню властива систематизованість знання і розуміння правових явищ і відповідної сфери професійної діяльності (судді, співробітники МВС, персонал ДПСУ, адвокати).

Найвищий рівень правової свідомості – аналітичний. Він припускає наукові знання про сутність, характер і взаємодію правових явищ усього правового життя суспільства, цілісного механізму правового регулювання. У правовій свідомості розглядаються перетворення, зміни правової свідомості для того, щоб вона за змістом відповідала об'єктивним параметрам права, правовим нормам на рівні сучасності. Такою діяльністю займаються люди, що мають відповідну юридичну підготовку – теоретики, науково-педагогічний склад. Вони за допомогою відповідних засобів і процедур розвивають юридичну науку, розробляють правові категорії, розробляють науково-практичні рекомендації законодавчим і правоохоронним органам у суспільстві.

Загальнотеоретичні положення і сформульовані на їх основі найважливіші категорії юридичної науки забезпечують правильний світоглядний підхід до права. Вивчення курсантами юридичних дисциплін служить дієвим засобом формування їх правосвідомості на певному теоретичному рівні. Роль загальнотеоретичних положень у

Соціально-правові питання

формуванні правосвідомості курсантів полягає в тому, що вони сприяють правильному й глибокому з'ясуванню ролі права в державі, в охороні державного кордону України.

В сучасних умовах існує необхідність інтенсифікації методів правового виховання курсантів та пошук нових. Це, зокрема, формування у курсантів умінь конкретного виду правоохоронної діяльності, підвищення своїх теоретичних знань шляхом самоосвіти, особистий приклад начальника, залучення курсантів до різних видів службової діяльності під час стажування.

У практиці правового виховання використовуються різноманітні комбінації цих методів, їх поєднання – одна з важливих умов підвищення рівня правосвідомості курсантів. Деякі з представлених методів можуть виступати у правовиховному процесі то в ролі методу, то в ролі форми виховання. Ефективність тих чи інших форм та методів правового виховання не є незмінною, абсолютною. Стосовно

курсантів одного рівня сформованості правосвідомості можуть бути більш ефективними одні форми та методи, а стосовно другого – інші. Суттєвим є те, що у всіх випадках потрібно враховувати вже набуті курсантами правові знання та переконання. Зі зміною рівня сформованості правосвідомості особистості курсантів форми та методи можуть бути замінені або обов'язково замінюються іншими.

Отже, завдання науково-педагогічного складу – максимально сприяти вихованню правосвідомості, розбудові гуманістичних норм взаємовідносин соціуму й особистості. Усвідомлення проблем, які пов'язані з недостатнім рівнем сформованості правосвідомості курсантів, передбачає використання міждисциплінарного підходу в просі вивчення юридичних дисциплін, який не в повній мірі використовується в умовах існуючого навчально-виховного процесу в НАДПСУ, що необхідно вважати напрямком подальших досліджень.

Література:

1. Макушев П. В. Професійна правосвідомість і правова культура дільничного інспектора міліції (шляхи формування і удосконалювання): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Макушев Петро Васильович. – К., 2004. – 237 с.
2. Мухін В. В. Професійна правосвідомість: поняття, особливості, функції: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Мухін Віталій Володимирович – Х., 2007. – 200 с.
3. Райко В. В. Формування у офіцерського складу Державної прикордонної служби України правосвідомості як складової правової культури особистості / В. В. Райко // Збірник наук. праць Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького / гол. ред. В. О. Балашов. – Хмельницький, 2006. – № 36, ч. 2. – С. 122–125.
4. Сливка С. С. Юридична деонтологія / С. С. Сливка – К. : Аттіка, 2001. – 304 с.
5. Царенко В. І. Правове виховання прикордонників [Текст] : [навчальний посібник] / Царенко В. І., Мірошніченко В. І., Поліщук М. М. – Хмельницький : Видавництво Нац. акад. Держ. прикордон. служби України імені Б. Хмельницького, 2005. – 84 с.